

Aki felelősen él, mindig az idő szorításában él

Beszélgetés Péntek János akadémikussal

(Sorbán Angella)

Péntek Máté felvétele

A 75. születésnap kitűnő alkalom a nagyinterjúra, a számvetésre, hiszen ez a háromnegyed század egy nagyon gazdag, sokfelé ágazó és tevékeny életutat jelöl. Mostanában a születésnap kapcsán, de az elmúlt években is számos interjú készült Péntek Jánossal, s amíg készültem erre beszélgetésre, többet is elolvastam vagy újraolvastam, csakúgy, mint pár fontosabb publikációját az elmúlt évekből. Bármilyen jellegű írás is volt ez tőle vagy róla, azt tapasztaltam, hogy egységes, koherens, értéktartó pályakép ez, valahogyan mindig ugyanoda futnak össze a szálak: a magyar nyelv megtartása, presztízisének emelése, az

erdélyi magyar intézményhálózat bővítése, oktatás, tehetségtámogatás – a tevékeny jobbitó szándék és az ezzel együtt járó „kérdező”, tabutémákat is feszegető értelmiségi habitusa rajzolódik ki ezekből. Részekben is és így egészében is példaadó pálya, irányadó teljesítmény szakmailag és emberileg egyaránt.

Sorbán Angella: Olvastam egy visszaemlékezést a pályájáról a *Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások* című sorozatban (Budapesten jelent meg 2009-ben), amelyben azt vallja, hogy szakmai pályája alakításában meghatározó szerepe volt Márton Gyulának, a neves dialektológusnak. Ő egy nagyon nehéz, emberpróbáló időszakban volt a kolozsvári egyetem tanára, 1956 és 1959 között pedig ő volt a Bolyai Egyetem rektor-helyettese. Ebben az évben van születésének 100. évfordulója, és ha jól tudom önálló könyv is készül ebből az alkalomból. Mire tanította meg önt, és mire taníthatja meg a jövő nemzedéket az ő nyelvészti pályája és emberi példája?

Péntek János: Akkor híjával voltunk a szabadságnak, de több példáját láthattuk a vezetői felelősségnek, a jövőre is tekintő fegyelmezett tanári munkának, a hosszú távra

Nagy nemzedék, befejezetlenül maradt nagy tervek...

tervezett kutatásnak. Márton Gyula valóban példa volt mindebben. Emberként is: foglalkoztatta diákjai sorsa, figyelte és segítette őket, miközben szigorú tanár volt. Munkatársait védte, amennyire védhette azokban az időkben, vezetőként határozott volt. Az élete volt a tanszék, és mi a védelmet éreztük az ő szigorúságában. Többen vallanak, vallunk erről a közeljövőben megjelenő emlékkönyvben. Én különösen sokat köszönhetek neki, életem nehezen induló időszakában állt mellém, és harcolta ki a tanszéki kinevezésemet. Ahhoz túl rövid volt az idő a haláláig, hogy bármilyen módon igazolhattam volna a bizalmát, mint ahogy a tanszéki nagy

tervek is befejezetlenül maradtak a nagy nemzedék halála után. Ránk maradtak, rám is, és amit lehetett, törlesztettünk az elmúlt negyedszázadban.

S. A.: Nagy nemzedék, befejezetlenül maradt nagy tervek... Beszélne ezekről egy kicsit részletesebben?

P. J.: 1973-ban Márton Gyula a *Korunk Évkönyvben* írt egy terjedelmes dolgozatot *A romániai magyar nyelvjárás kutatás múltja és mai állása* címmel. Ez utólag, három évvel későbbi halála miatt, szakmai végrendeletnek is tekinthető: mi mindent kellene elvégezniük a romániai magyar nyelvészeknek. A legnagyobb terv az erdélyi nyelvi tájak nyelvföldrajzi megjelenítése volt két léptékben: erdélyi nagyatlasz és regionális atlaszok formájában. Az előbbit a Román Akadémia kolozsvári intézete vállalta fel, Szabó T. Attila készítette elő, a terepmunkát Murádin László végezte, 11 kötete végül 1995 és 2011 közt jelenhetett meg Budapesten. A moldvai csángó nyelvjárás atlaszát, amelynek munkálatait elsőként kezdte el a tanszék a háború után, 1991-ben adhattuk ki két kötetben, szintén Budapesten, Márton Gyula saját gyűjtésű Szilágysági nyelvatlasza anyagát magyarországi kollégánk, Hegedűs Attila szerkesztette meg, ott jelent meg 2000-ben. Nem készült el a három székely régió tájnyelvi atlasza, de folyik ezek digitális feldolgozása, szintén Magyarországon. Másfél évtizeden át dolgoztunk a magyar nyelv román kontaktuselemeinek feldolgozásán, ez 1977-ben jelenhetett meg, a vele párhuzamosan feldolgozott történeti anyag kiadatlan maradt, de beépült az Erdélyi magyar szótörténeti tárba. Annak szerkesztése, kiadása is négy évtizedig tartott, az utolsó, a 14. kötet nemrég jelent meg. A finn Wichmann, majd Csűry Bálint és Szabó T. Attila után Márton Gyula halála előtt éppen elkezdte volna a moldvai magyar tájnyelv szótárának szerkesztését, de csak néhány szócikket írhatott meg. Nagy tervek voltak nehéz, bizonytalan időben.

S. A.: Ugyanebben a vallomásában az 1989 utáni új időszak alapkérdését így fogalmazta meg: „mit tehetünk, teszünk most, amikor több eséllyel lehetünk az idő alakítói?” Ez egy „pontosan és szépen” megfogalmazott kérdés, ami egyúttal feladatmeghatározás is, hiszen benne foglaltatik a felelősség mint alapállás. Kétségtelen, hogy az elmúlt 26 év-

ben nagyon sok minden változott meg jó irányban a magyar nyelvi helyzetet illetően is, és a magyar intézményépítés területén is komoly előrelépések tapasztalhatók. Ezekben önnek nagyon fontos szerepe volt, hiszen számos intézménynek, egyesületnek, programnak személyesen volt a kezdeményezője, alapítója: a Magyar Néprajz Tanszéknek, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének, az Erdélyi Tankönyvtanácsnak, a Szabó T. Attila Nyelvi Intézetnek, a Hungarológiai Stúdiumok Doktori Iskolának, a Nyilas Misi Tehetségtámogató Egyesületnek, a Kolozsvári Akadémiai Bizottságnak... Van ezek közül, amelyekre különösen büszke? Vagy akár több is van ilyen? Amelyik/amelyek története, alakulása talán az akkor hozzá fűzött reményeken is túlmutat?

P. J.: Aki valamennyire is felelősen él, mindig az idő szorításában él. Ez legalább két dolgot jelent: az egyik, hogy minden életkorban lehetőleg jól kell gazdálkodnunk az idővel, a másik, hogy folyamatosan oda kell figyelnünk, ne szalasszuk el a ritkán adódó, később már vissza nem térő kegyelmi pillanatokot. Ez a közösségre, a közösség vezetőire is érvényes, rájuk különösen, nemcsak az egyes emberre. Az elmúlt negyedszázadban sok volt a fel nem ismert vagy éppen elherdált kegyelmi pillanat. 1990 elején hirtelen a felelősség tehertételeként ért bennünket, a tanszéken Cs. Gyimesi Évát és engem, hogy egyetemi tanárok lettünk (az 1964 után kinevezettek közül a karon senki nem ért el adjunktusnál nagyobb státuszt), engem tanszékvezetőnek is megválasztottak (Cs. Gyimesi Éva a kockázatosabb politikai szereplést választotta a tanári munkája mellett). Ebben az új pozícióban felismertem a lehetőségeimet, azt is sejtettem, hogy ezek a lehetőségek szűkülni fognak az idő teltével. A legfontosabb számomra a magyar nyelv, irodalom, kultúra egyetemi kereteinek megteremtése, bővítése volt. Hogy ez sikerült, ezt tekintem legfontosabbnak: minden akkori kételkedés ellenére újrarendítettem az 1949-ben megszüntetett néprajz szakot, két évvel később finn szakos képzés is indult. Tehetséges fiatalokkal bővült az irodalmárok csoportja (tanszékként öt évvel később önállósult Cs. Gyimesi Éva vezetésével), egyre inkább erősödött, fiatalodott a tanszék nyelvészeti részlege is. Ennek van egy olyan tanulsága is, hogy bízni kell, bízni lehet a fiatalokban. Az én törekvéseimet a fiatalok igazolták és igazolják naponta: a gyermekeinkben, tanítványainkban utánunk következő nemzedék. Az én intézményépítésem tehát elsősorban az egyetemhez kapcsolódik, valamint a szakmai és tanári munkához: a néprajz szakhoz, a nyelvészeti tanszékhez, a doktori iskolához. Talán önteltség nélkül mondhatom, hogy mindebben az idő alakítója lehettem. És ez az intézményi lehetőség tanítványaink immár 25 évfolyamának sorsát határozta meg, számításaim szerint közel kétezer hallgatóét.

Már a szakjaink erősítésében, a tanszékek építésében is fontos, új lehetőség volt a nyitás, a kapcsolatok keresése. Ez vált természetessé a szakmai munkánkban is, magyar nyelvészetben, néprajzban: a Kárpát-medencei közös témák kutatása. Ez a természetes együttműködés intézményesült akadémiai háttérrel a nyelvészeti kutatóállomások létrejöttével 2001-ben. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet ilyen virtuális kutatóállomás. 2001 után a kutatóállomásokat fokozatosan hálózattá szerveztük Termini néven, legutóbb egyesületként is bejegyeztettük Magyarországon. Honlapunkat, adatbázisainkat az Akadémia Nyelvtudományi Intézet honlapján helyeztük el.

A SZTANYI szervezetileg egybeépült az Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetségével. Nem lett volna értelme az adminisztráció megkettőzésének, így egyszerűbb, kevésbé költséges. Az AESZ-t egyébként lelkes magyar szakos pedagóguskollégák hozták létre Kovászna megyében 1992-ben, jövőre lesz 25 éves a Szövetség. Engem is meghívtak akkor, egyik alapítónak tekinthetem magam, és már nagyon rég az elnöke is én vagyok a Szövetségnek. Az anyanyelvi mozgalmat is sikerült egybekapcsolnunk Kárpát-medencei szinten, és az sem lényegtelen, hogy a tanárkollégák szakmai szervezetüknek is az AESZ-t tekintik.

Az MTA Kolozsvári Területi Bizottsága (KAB) létrehozásáról az Akadémia döntött, ebben nekem nem volt részem. De engem ért az MTA elnökének, Vizi E. Szilveszternek, és az EME elnökének, Egyed Ákosnak a közös felkérése, hogy legyek vezetője a szervezőbizottságnak, és aztán az erdélyi külső tagok és külső köztisztviselő tagok megtisztelő bizalma révén első, alapító elnöke lettem ennek a testületnek. Éppen akkor kerültem nyugdíjba az egyetemen, végezhettem a KAB megszervezését. Az Akadémián szokásos két mandátumon át (2014-ig) voltam elnök, most egyik alelnök vagyok, akárcsak az EMÉ-ben.

Az Erdélyi Tankönyvtanácsot együtt „találtuk ki” Székely Győzővel. A romániai magyar közoktatás szakmai háttérintézményként fontos szerepe volt másfél évtizeden át. Szerintem a szerep, a feladat most is adott, és egy ennél jóval átfogóbb szakmai intézmény számára is, tíz évvel ezelőtt azonban akadállyá vált a tankönyvpiaci tülekedésben, áldozata lett a politika, az üzleti szellem és a szakmai érdekek tisztázatlan viszonyának.

Virtuálisan ma is megvan (a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége szakmai testületként), és ebben a virtualitásban én még mindig kuratóriumi elnök vagyok.

A közoktatáshoz szintén szorosan kapcsolódó tehetségtámogató program az én rögzítmém volt, társak, támogatók nélkül nem válhatott volna valóra. Mai életemben ez az egyik legfontosabb, ami folyamatos lelki elégtétellel jár.

A rossz nyelvek szerint velem és mindezekkel a vállalásaimmal az a baj, hogy sok mindent elindítottam, de nem vittem véghez, nem zártam le őket. Csakhogy ezek jórészt olyan dolgok, amelyeket éppen lezárni nem volna szabad. Velünk pedig az is a baj, hogy (végleges) megoldásokat keresünk, a megoldhatatlanokat is meg akarjuk oldani, miközben folyamatos menedzselésre, helyzetek, jelenségek „karbantartására” volna szükség. Egy-két fontos dolognak az elindítása személyfüggő volt, de ezekből most már semmi nem függ az én személyemtől. Vihetik tovább a fiatalok.

S. A.: 26 év telt el a rendszerváltozás óta. Ez idő alatt a világ nagymértékben megváltozott körülöttünk, a menedzselés szükségességén túlmenően sok esetben mutatkozik fontosnak a dolgok újragondolása, újratervezése akár a kilencvenes évek elképzeléséhez, akár az azutáni megvalósításokhoz képest is. Fogalmazhatnék úgy is, hogy az idők gyors változása megköveteli magunk újrapozicionálását, esetenként akár ennek ismételt korrekcióját, ami megfelelő helyzetfelismerés és kritikai szemlélet nélkül aligha elképzelhető. Ön azok a kevesek közül való, akik kérdeznak, véleményt nyilvánítanak, sőt másokat is erre bátorítanak. Tételesem, több fórumon is megfogalmazza nemcsak a kritikáit, hanem ha mondhatom így, azt a keserűségét is, miszerint „legfontosabb dolgaink továbbra is tabunak számítanak”. Vajon ez a szemlélet tényleg a kisebbségi sors velejárója? Nem lehet ezt meghaladni? Örökölt dilemmáink egyike...

P. J.: Örülök, hogy maga is így látja. Látjuk már, mert látnunk kell, mire vezet, ha elenséget látunk mindenkiben, aki javítani akar. Naponta olvasom tiszteletre méltó vezető személyiségeinktől, hogy „nem szabad rosszat mondani” senkiről, semmiről. Pedig „jó” magyar emberek is néha elképesztő dolgokat művelnek. Sok a tabu, több, mint a román tabu, és mintha több volna, mint 1990 előtt. Ünnepeink, büszkéek vagyunk az eredményeinkre, azt pedig, amit elmulasztunk, amiben tévedünk, amiben rosszul döntünk, amit mi magunk terelünk rossz irányba, azt azonnal a rendszerre, a románokra, a kisebbségi sorsra, a demográfiai apadásra hárítjuk. A románoktól várjuk a megoldásokat, az anyaországiaktól a folyamatos támogatást. Magunktól mit várunk? A politikai legitimitációt emlegetik a vezetőink, de többnyire figyelmen kívül hagyják a szakmai legitimitációt, a szakmai kompetenciát. Ebből a szempontból gyenge a sajtónk, gyenge a civil társadalom.

S. A.: Számos írásában és ismételten teszi szóvá, hogy romlik a magyar tannyelvű oktatás színvonala, 2014-ben pedig nyílt levelet is intézett a pedagógusokhoz ezzel kapcsolatban. Szakmai körökben ugyanakkor ismert, hogy az oktatás minőségének tudatosításában kihasználatlan lehetőségeink is vannak. Papp Z. Attila elemzése nagyon világosan felhívják a figyelmet például arra, hogy nincsen a PISA jelentéseknek a romániai magyar kisebbségre vonatkozó külön mintája, pedig ezt lehetne igényelni. Min mú-

Van diagnózis, de nincs terápia.

lik ez? Ráadásul ezekkel az adatokkal a magyar tan nyelvű iskolaválasztás mellett is meggyőzően lehet ne érvelni, hiszen ezekből az is kiderül, hogy azok a magyar gyermekek, akik anyanyelvükön tanulnak, jobban teljesítenek, mint azok, akik többségi tan nyelvű iskolába járnak. Min múlik ez, hogy nem tudunk élni ezekkel a lehetőségekkel?

P. J.: Amire hivatkozik, az igaz: a mérések szerint gyengébben teljesítenek azok a tanulók, akik a román tannyelvet választják. De szintén a mérések szerint a magyar oktatás gyengébben teljesít, mint a román. Nemcsak románból, hanem matematikából is. Ebben az értelemben nem versenyképes. Sok minden van, amiben változtatni lehetne a mostani kereteken belül is. Az egyik, hogy a magyar oktatásnak nincs szakmai alapozása, még mindig nincs meg az a szakmai háttérintézménye, aminek a törvényi lehetősége is megvan. Továbbra is minden amatőr keretekben, amatőr szinten folyik. Vagy például a román nyelv megoldatlan oktatása: véleményem szerint egyetlen miniszteri rendelettel el lehetne háritani azt az alapvető diszkriminációt, hogy a sorsdöntő vizsgákon románból ugyanazt várják el a magyar gyerekektől, mint a román anyanyelvűektől. Ez önmagában két-három jegyben kifejeződő hátrányt jelent minden magyar tanulónak, és akkor is hátrány lesz, ha előbbre jutunk a román nyelv oktatásának módszertani, tartalmi kérdéseiben. Nem akarom sorolni, mert egyébként is fölösleges. Nincs kivel beszélni, a felelős vezetők egymással se tárgyalnak, miért váratnám el, hogy elolvassák, amit én írok. Mert néha kénytelen vagyok „rosszakat”, kényelmetlen dolgokat írni. Hogy mindig az ügy érdekében?

Országosan nagy gond a teljesen elhanyagolt pedagógusképzés. Mi ebben, saját hatáskörünkben többet rontottunk, mint amire a rendszer kényszerített bennünket.

S. A.: A szórványoktatás a kisebbségi helyzet egyik legösszetettebb problémája, ugyanakkor egyik sarkalatos kérdésköre. Ez már a kilencvenes évek legelején előtérbe került, azóta is, most is számos kiváló szociológiai és nyelvészeti tanulmány látott és lát napvilágot erről a problematikáról; megkockáztatom, hogy talán nincs is kutatottabb kérdés Erdélyben, mint a szórványkérdés. Ezzel együtt a helyzet rendezésére tett erőfeszítések nem mindig érik el céljukat, sőt, az is előfordul, hogy az eredmény az eredeti céllal éppen ellentétes lesz. Mit gondol ma 2016-ban, 26 évvel a rendszerváltozás után a szórványoktatás helyzetéről?

P. J.: Valóban: az oktatásról és a szórványokról, a szórványoktatásról is szinte mindent tudunk. Az év elején írtam erről a *Székelyföld* folyóiratban *Van diagnózis, de nincs terápia* címmel. A jórészt szociológusok által végzett kutatások szinte csak az oktatásszervezésre irányulnak, a demográfiai mozgásokra, kevésbé a színvonalra, a szegregáció jelenségeire. Legutóbb Kapitány Balázs foglalta össze kritikusan a problémákat, ezek jórészt egyeznek az én véleményemmel. A rendet és a rendezést továbbra sem látom: ehhez kellene egy olyan testület, amely elfogadott elvek szerint tanácsokat adhatna vagy akár dönthetne a helyi kérdésekben. Mindig abból kellene kiindulni, ami az adott helyen,

adott időben van helyzetként, problémaként, közösségi igényként. Általánosan nagy baj, hogy a szórványok, sőt a kisebb (néha még a nagyobb) települések is helyi értelmiségiek nélkül maradtak: ha van is iskola, ingáznak a pedagógusok, ingáznak a papok, miközben mindenki a helyi közösségek megmaradásáért aggódik. A helyi közösségek alapvető érdeke lenne, hogy akár két-három tanulóval is legyen helyi iskola. Nem igaz, hogy eleve rossz, gyenge az osztatlan alsó tagozat. Tíz évesnél kisebb gyermeket nem volna szabad sem ingáztatni, sem szórványkollégiumba vinni, csak ha szociálisan indokolt a család helyzete miatt. A szórványkollégiumok nagyon fontosak, de nem szabad őket mitizálni, nem jó, ha egyébként tabuvá válnak, nem tudjuk, hogyan folyik bennük az oktatás (ez az egyházi iskolákra is érvényes). És az semmiképpen nem jó, ha miattuk szűnnek meg iskolák. De a tanulók „elszívása”, ingáztatása általános probléma, a nagyvárosokban is bizonyos értelemben gátlástalanok az elit iskolák.

Mindez szegregálja a magyar oktatást: vannak elitiskoláink, vannak elhanyagolt falusi iskoláink, és vannak a hányódó magyar és magyar anyanyelvű cigány gyermekek. Ezt a két külső kört már mi magunk is úgy kezeljük őket, mintha szellemileg mind fogyatékosok lennének. Nagy baj!

S. A.: Ön a *Nyilas Misi Tehetségtámogató Egyesület* alapítója. Ha az ember rákattint az egyesület honlapjára, azt láthatja, hogy van sok jószándékú magánember, aki támogatja ezt a programot, és ösztöndíjhoz juttat hátrányos helyzetű erdélyi magyar gyermekeket, fiatalokat. Tagadhatatlan, hogy a közelmúlt politikai-gazdasági változásainak egyik következménye a társadalmi egyenlőtlenségek elmélyülése, illetve az ún. településlejtő, ami a tanulmányi eredményekben is kimutatható. Különösebb felmérések nélkül is nyilvánvaló, hogy sok tehetséges gyermek nem jut semmilyen továbblépési lehetőséghez, sokszor elég információhoz se. Visszajutottunk oda, ahol a kommunizmus előtt voltunk? Hogyan lehetne a tehetségtámogatást egy másik finanszírozási szintre emelni, ahol vannak erre a célra elkülönített források?

P. J.: Ebben a kérdésben megerősíti azt, amit az előbb kifejtettem. Nagyon nagy baj, hogy saját gyermekeinket szegregáljuk (tekintsük sajátunknak a magyarul tanuló cigány gyermekeket is). A Nyilas Misi programban jól látjuk ezt, ezen szeretnénk segíteni. Valamit talán tettünk. Világjelenség, mondják erre: a kommunizmus idején a származás szerint diszkrimináltak felháborító módon, most a családok tehetősége szerint. A jelek szerint mintha csak a múltbeli diszkrimináció lett volna felháborító, ami most van, az természetes. A mi közösségünk sokkal inkább rá van szorulva arra, hogy törődjön az egyébként is apadó értékeivel. (A jövő szempontjából ez a legnagyobb érték-tár, nem a múlt!) Az nem baj, ha ebben a támogatásban magánszemélyek vesznek részt, ezzel önmagunkat is neveljük. Engem inkább az zavar, hogy a mi erdélyi világunkból éppen a tehetősek marad-

Nagyon nagy baj, hogy saját gyermekeinket szegregáljuk (tekintsük sajátunknak a magyarul tanuló cigány gyermekeket is).

nak ki a támogatásból, ebben a tekintetben is éretlenek vagyunk: a nagyvilág, tőlünk nagyon távol élők jobban megértik a mi helyzetünket, mint mi magunk. Amikor a nyáron háborogva hallgattam én is, hogy újabb kivételes juttatásokat, nyugdíjakat szavaznak meg magunknak a honatyáink, és augusztus 1-jétől ezeket már folyósítják is, arra gondoltam, közülük vajon hányan jelentkeznek a Nyilas Misi támogatóiként. Várjuk őket, természetesen.

Van a tehetségtámogatásnak némi intézményesülése most is, állami forrásai, keretei is vannak. Ilyesmiben, pl. az Ady-ösztöndíj közvetítésében, a mi egyesületünk is részt vett. Erdélyi Tehetségtanács is alakult. Nem voltak jók a tapasztalataink. Ami összefogásként indult, nagyon hamar szétbomlott egyéni ambíciók miatt, az állam pedig ebben sem képes működni túlbonyolított adminisztráció nélkül. Tehát én nem az intézményesülést, nem is az állam részvételét tartom mindebben fontosnak, hanem a civilszellemet, a közösségi szellemet. Azt, hogy akik szépen tudnak beszélni, keményen tudnak harcolni, cselekedni is tudjanak. Legalább a magunk ügyeiben.

Egyébként nem tudom, hogy juthatunk el oda, amit most olvastam az egyik idei pályázónk bemutatkozó leveléből, hogy azért is szüksége van a támogatásra, hogy hittanból fizethessék a különórákat. Miért kellene a különórák? Hittanból és egyáltalán? A pedagógus jogosan méltatlankodik, dühöng, hogy pénzes borítékot vár el tőle az orvos, az azonban eszébe sem jut, hogy a különóra ugyanezt jelenti az oktatásban, oktatásunk egyéb korrupciós jelenségeiről nem is szólva.

Egyébként nem tudom, hogy juthatunk el oda, amit most olvastam az egyik idei pályázónk bemutatkozó leveléből, hogy azért is szüksége van a támogatásra, hogy hittanból fizethessék a különórákat. Miért kellene a különórák? Hittanból és egyáltalán? A pedagógus jogosan méltatlankodik, dühöng, hogy pénzes borítékot vár el tőle az orvos, az azonban eszébe sem jut, hogy a különóra ugyanezt jelenti az oktatásban, oktatásunk egyéb korrupciós jelenségeiről nem is szólva.

S. A.: Az oktatási kérdésekről most visszatérnék a nyelvészeti témákhoz. Idén, 2016-ban lett 15 éves a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat, amelynek egyik célja a nyelvi határtalanítás. A Termini munkásságát sajnos kevesen ismerik, pedig elérhetőek a szótáraik, használhatóak ennek a kutatómunkának az eredményei. Erre a határtalanításra számos eszközt kínál manapság a digitális új világ is. Beszélne kicsit bővebben erről a kutatóhálózatról?

P. J.: Ezt részben érintettem az előzőek során. A Termini azoknak a jórészt a külső régiókban élő magyar nyelvészeknek a kutatóhálózata, akik a Kárpát-medence, a külső régiók magyar nyelvi helyzetével, jelenségeivel, folyamataival foglalkoznak: a nyelv jogi helyzetével, a többségi nyelvek dominanciájával, a kontaktusjelenségekkel (kölcsonzésekkel), a kétnyelvűséggel, a nyelvcserével, a nyelvi revitalizációval. Ezek a kutatások elméletileg is fontosak, ezek alapján tudjuk pontosan, hogy mi van, mi történik, és így meg

tudjuk határozni a tennivalókat is: a nyelvi tervezést, a nyelvstratégiát. A kutatóhálózat nevét a latinból vezettük le. A latinban a *terminus, termini*: határ, határvonal, *Terminus* a földök határait védelmező isten. És éppúgy, mint a „limes” és a „termini” által határolt terület a római közigazgatási egységek esetében, a külső régiók is védőövezetet alkotnak az országhatár és a nyelvhatár között: a külső régiók nyelvi és kulturális végvárák, a „terminisek” pedig e végvárák nyelvmunkásai. A *Termini* a határon túli magyarság fennmaradását is szolgálja, e magyar nemzetrészek nyelvének a dokumentálását és a nyelvi jogok érvényesítését. A hálózat fő programja a nyelvi határtalanítás, ennek célja a régiókban és Magyarországon beszélt magyar nyelvváltozatok közelítése, a regionális nyelvi értékek megőrzésével. Az, hogy a magyar nyelv közös változatában csökkenjenek, idővel el is tűnjenek az országhatárok által generált és fölerősített nyelvhasználati eltérések.

Konkrétabban: a hálózathoz tartozó kutatóállomásoknak vannak közös kutatási programjaik, olyanok, mint a kétnyelvűség, a határtalanítás, az oktatás vagy a nyelvjogi helyzet, és vannak helyi programjaink, mint itt nálunk a román–magyar, magyar–román közigazgatási és az oktatásterminológiai szótár vagy a kulturális szótár. Minden kutatóállomásnak van kiadványsorozata és vannak közös kiadványaink is. Miközben interneten állandó kapcsolatban vagyunk, évente kétszer kis konferencia keretében személyesen is találkozunk. Sajnos, mindennek a fontosságát inkább csak mi magunk látjuk, még mindig nem értük el, hogy a kutatóállomások kilépjenek a virtualitásból, hogy valaki (Akadémia, Nyelvstratégiai Intézet, helyi költségvetés) legalább egyetlen stabil kutatói állás finanszírozását biztosítsa.

S. A.: A nyelvmegtartás egyik fontos, ún. „stratégiai elve” a nyelvjárásokkal függ össze. Hallottam pár évvel ezelőtt egy műhelybeszélgetésen, hogy a nyelvvesztést nagymértékben befolyásolja a különböző nyelvváltozatoknak, dialektusoknak a standardhoz képest alacsonyabb a presztízse. Hogy szégyell az ember abban a nyelvváltozatban megszólalni, amelyben felnőtt, inkább akkor a többségi nyelvet választja a nyilvános színtereken. Ugyanakkor örömmel tapasztaltam most a 19. *Élőnyelvi konferencián*, hogy az előadások jó része éppen erről kérdéskörrel szolt: a pedagógusok és tanulók nyelvjárási attitűdjei, nyelvjárások a tankönyvekben, a nyelvjárások az oktatásban.... Mit gondol, milyen szerepük van/lehet a nyelvjárásoknak, nyelvváltozatoknak és az oktatásban?

P. J.: Igen, mintha ebből a szempontból jó irányban változna az oktatás szelleme, az anyanyelv-pedagógia, a pedagógusok attitűdje. Az előbb már említett szegregációt az is mélyíti, ha a falusi tanulónak már a nyelvről is rossz véleménye van az iskolának, a tanárnak, ha a magyar köz- és irodalmi nyelvet szinte idegenként közvetíti az iskola: hogy „ez az igazi magyar nyelv, ez a helyes magyar nyelv, az pedig, ahogy te beszélsz, az helytelen.” Meg kell becsülni minden magyar nyelvváltozatot. Mindenki számára az a legkedvesebb változat az anyanyelvből, amibe beleszületik. Nálunk a lebecsülés, megszégyenítés azért is veszélyes, mert ezzel is leértékeljük az anyanyelvet, és önkéntelenül elősegítjük vele a nyelvcsere-t. A moldvai magyaroknak is addig hajtogatták az elmúlt kétszáz évben, hogy nem is rendes magyar nyelv, amit ők beszélnek, hogy végül már szinte mind áttértek a románra (persze, ennek nem ez volt az egyetlen oka, nem is a fő oka). De bi-

zonyos ismereteket is közvetlenebbül közvetíthet a nyelvjárás. Például ha a biológia tanár a növények helyi nevét is tudja (mert sajnos a tankönyv nem tudja), akkor mindjárt kiderül, hogy a tanulók nagyon sok növényt ismernek. Az persze nem árt, ha a köznyelvi vagy akár a tudományos neveket is megismerik.

S. A.: Ide kapcsolódik a nyelvi norma kérdése. Ez egy visszatérő, sőt eléggé megosztó kérdés, nemrég jelent meg például egy új helyesírási szótár, mindenfélét lehet olvasni, hallani erről, az ember elbizonytalanodik. Eligazítana ebben a kérdésben?

P. J.: Hogy el tudom-e igazítani? Nem tudom. Általában – és ez érthető – a nyelv írott változata a szabályozottabb. Néha túlszabályozott. A magyar is ilyen, a magyar helyesírás. Erről folynak belső, szakmai viták, arról is, hogy a mostani változtatások szükségesek voltak-e vagy sem, mi az, amin még változtatni kellett volna, mi az, ami nem következetes, ami túlszabályozott. Mindezt rá kell hagyni a szakemberekre. A vita nem azt jelenti, amit néha hallok a saját környezetemben is, hogy ha annyi minden vitatható, akkor nem is annyira fontos. Ez senkit ne bizonytalanítson el, főleg ne a pedagógusokat: fontos a helyesírás, és olyan, mint a közlekedés, nem feltétlenül értjük, hogy mit miért van így vagy úgy, esetleg nem értünk egyet a szabályozással, de ennek ellenére követjük. Használni kell a szótárakat, és nem kell kikapcsolni a helyesírás-ellenőrzőt, attól nem lesz jobb a helyesírásunk. Az alsó tagozatos oktatásunknak ez most az egyik legnagyobb gyengéje, a helyesírás alapjait ugyanis ott kellene rögzíteni. A Nyilas Misi ösztöndíjasaink, de még saját hallgatóink „írásművei” pontosan jelzik, milyen volt a tanítójuk.

Ami pedig a nyelvi normát illeti: nincs abszolút helyesség a nyelvben, a helyes-helytelen végletei helyett azt mondjuk, hogy helyénvalóság van. Ez nem kompromisszum, nem mellébeszélés. Adott beszédhelyzetben, adott szöveggörnyezetben helyes lehet az, ami máshol helytelen. Az abszolút helyességnél fontosabb a beszéd, a nyelv természetessége, érthetősége.

S. A.: Egy tágabb kitekintésű kérdéssel folytatnám: negyedszázad múltán, itt találjuk magunkat egy új időben, egy nemzetközi migrációs térben, ahol a vándorlás természetes jelenség, sokan tanulnak külföldön, még többen keresik a boldogulásukat is Nyugat-Európában, a tengerentúlon vagy másutt. Némileg ugyan vigasztaló lehet Barabási Albert László hálózati világképe, aki nemrégiben itt járt Erdélyben és egy tévéinterjúban azt mondta, hogy manapság nem is az emberek, hanem a tudás kellene, hogy visszataláljon a szülőföldre, a kibocsájtó térségbe... Mit gondol erről?

P. J.: Nem láttam Barabásinak ezt az interjúját. Az igaz, hogy teljesen más ez a mostani világ, mint volt az előző században. A szabadság révén más a mobilitás, a technika révén nincs korlátja a kapcsolatoknak, a közvetítésnek, a befogadásnak. A tudás mozgásának sincs. De ehhez befogadónak kellene lennie az itthoni szellemnek, az itthoni világnak, igényesnek és igénylőnek, nyitottnak és felelősnek. Én itt élek, túlságosan is a helyhez, a helyzethez kötve, és ez már nem is fog változni. De jól látom, mi zavarja saját magyar világunkban az itt, körülöttem élő fiatalokat, és a távoliakat, máshol nagyon jól teljesítő tanítványaimat, gyermekeimet. Az, amit felsoroltam az előbbieken. Hogy a tudás visszataláljon a kibocsájtó térségbe, ahhoz nyitottnak kell lennie a rendszernek, a szel-

lemnek, felkészültnek kell lennie a pedagógusnak, felelősnek kell lenniük a vezetőknek. Az oktatásban az alapozásnak kellene szélesnek és biztosnak lennie, koncentráltabban a lényegre. A tanulót a tanulásra is meg kell tanítani, a munkára, és ebben a szülőnek is szerepe van. Az oktatásban most is az az örök kérdés: kik tanítanak? mit tanítanak? hogyan tanítanak? Most mindenki a rendszert hibáztatja, közben mindenki láthatja, hogy ugyanabban a jelenlegi rendszerben vannak kiválóan teljesítő pedagógusok, iskolák, és vannak nagy számban olyanok, amelyek semmit nem tudnak felmutatni. És korábbi, ennél sokkal rosszabb rendszerben is voltak kiváló iskolák. Az én nemzedékem azoknak köszönheti, hogy másképpen (és talán nem haszontalanul) élhette az életét.

S. A.: Jelenleg min dolgozik?

P. J.: Nem unatkozom, nyugdíjasként sem unatkozom. Azon kívül, hogy szinte állandó készenlétben levelezek, intézem, ami rám hárul a Nyilas Misi, az AESz, a SZTANYI, a Termini ügyeiből, kis óraszámában tanítok az egyetemen, részt veszek doktori ügyekben, akadémiai testületek munkájában, végzem pályázati vállalásaimat. Mindez most láthatóvá vált – anélkül, hogy lezárult volna – abban a két kötetben, amely mostanában jelent meg az EME kiadójánál *Történések a nyelvben a keleti végeken* címmel. Nem tudom, jól vagy rosszat teszek magamnak azzal, hogy folyamatosan stresszelem magam, hogy nyugtalankodom.

S. A.: *Történések a nyelvben a keleti végeken...* Miért választotta ezt a címet? Melyek a fontosabb történések? Ezt a nyelv gazdagodására is érthetjük?

P. J.: Úgy érzem, hogy mivel túl sok mindent bele szerettem volna sűríteni, a cím inkább talányosra sikerült. Részletezőbb kifejtésben: Mi van és mi történt/történik a magyar nyelvvel és a magyar nyelv beszélőivel Romániában? A *történe*s szót azért választottam, mert egyre inkább úgy érzem, hogy mindent inkább statikusságában ragadunk meg: tényeket, adatokat, jelenségeket, pedig inkább folyamatok és folyamatosságok, történések vannak. Nemcsak arra kell figyelniük, hogy mi van, hanem sokkal inkább arra, hogy mi történik. Ebben az esetben: mi történik velünk a nyelvben, és mi történik bennünk a nyelvvel, mert a nyelv nem választható el az embertől. A „keleti végeket” pedig a moldvai magyarok miatt kellett használnom helymegjelölésként. Az első kötetben, a nyelv földrajzi részben, éppen ők, az ő nyelvükkel kapcsolatos dolgozataim jelentik a súlypontot. A történésekben az én személyes történéseim is benne vannak, különösen az utolsó tíz év az életemből. Az írókétől eltérően ugyanis az én számomra nem az az alaptevékenység, hogy írok, hanem azt írom le, amit csinálok: kutatásban, oktatásban, tehetőség-gondozásban, tudományszervezésben és egyebekben.

Hogy mi történik a nyelvben? Kedvező és kedvezőtlen változások egyaránt vannak. Az előző századtól eltérően az elmúlt negyedszázadban inkább kedvező nyelvünk változása: gazdagodásban is, a nyelvi régiók nyelvváltozatainak közeledésében, a digitális jelenlétben. Továbbra is kedvezőtlen nyelvünk visszaszorulása, a beszélők számának végszes apadása, jogi alárendeltsége, a nyelvhasználat korlátozottsága és a nyelvi alapú hátrányos megkülönböztetés. És mindaz, amit az oktatásról kellett mondanom.